

Бұл жұмыс әлі жалғасады, арнайы ереже әзірленгеннен кейін нақтыланатын болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] «Дүниежүзінің саяси картасы» / ҚР Ұлттық картографиялық-геодезиялық қоры. 2014 ж.
[2] <https://geo.koltyrin.ru/test.php>
[3] Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. –Москва: 1988. -192 с.
[4] ГОСТ 7.79-2000 (Система транслитерации с русского языка на английский). М.: 2000.

МРНТИ16.31.41

Л.Ж. Мұсалы¹, З.А. Досжан²

¹әл-Фараби атындағы ҚазҰУ профессоры м.а., филология ғылымдарының кандидаты, Алматы қ., Қазақстан

²әл-Фараби атындағы Қазақ ҰУ-дың 2-курс магистранты Алматы қ., Қазақстан

ПРОЗА АУДАРМАСЫНЫҢ БАЛАМАЛЫҒЫ (М. ӘУЕЗОВТЫҢ «ҚИЛЫ ЗАМАН» ПОВЕСІНІҢ ОРЫС ТІЛІНДЕГІ ТӘРЖІМАСЫ НЕГІЗІНДЕ)

Аннотация. Мақалада аударма баламалығы жайлы қазақ, орыс және шет ел ғалымдарының бұл түсінікке берген зерттеулері мен анықтамалары қарастырылады. Сонымен қатар, М.Әуезовтің «Қилы заман» повесінің орыс тіліне аудармашы А.Пантиелев жасаған көркем аудармасымен сәйкестігі қарастырылады. Мақаланың мақсаты шығарманың өзге тілдерде жеткізілу сапасын талдау болып табылады. Ұлы жазушы М.Әуезовтің шығармалары зерттеліп, талданып жүргенімен, оның өзге тілдегі тәржімалары жете қарастырылмай келеді, осы тұрғыдан да мақала тақырыбы өзекті болып отыр. Сондай-ақ, зерттеуімізде түпнұсқа мазмұнының эстетикалық әсерін жеткізу мәселелері, тарихымыздағы шынайы оқиға желісіне негізделген «Қилы заман» повесінің көркем шындығының, стильдік ерекшелігінің, мазмұн бірлігінің орыс тіліне аударудағы мәселелері қарастырылады.

Аударма теориясындағы маңызды ұғымның бірі – баламалылық және оның түрлері. Түпнұсқа мәтін мен тәржіма мәтіннің бір-біріне сәйкестігін, түпнұсқа бөліктерінің тәржімадағы дұрыс баламаларын анықтау бүгінгі таңда қазақ аударматану ғылымы және көркем тәржіма тарихы және практикасы тұрғысынан маңызды болып табылады.

Тірек сөздер: аударма баламалығы, аударматану, проза аудармасы, көркем аударма, мағына дәлдігі.

Л.Ж.Мусалы¹, З.А.Досжан²

¹ И. о. профессора КазНУ им. аль-Фараби, кандидат филологических наук, Алматы, Казахстан

² Магистрант 2 курса КазНУ имени аль-Фараби Алматы, Казахстан

**ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ ПЕРЕВОДА ПРОЗЫ
(НА ОСНОВЕ ПЕРЕВОДА НА РУССКИЙ ЯЗЫК ПОВЕСТИ М.
АУЭЗОВА «ЛИХАЯ ГОДИНА»)**

Аннотация. В статье рассматриваются исследования и определения казахских, русских и зарубежных ученых об эквивалентности перевода. Также рассматривается соответствие повести М.Ауэзова «Лихая година» художественному переводу на русский язык, выполненному переводчиком А. Пантиелевым. Целью статьи является анализ качества передачи произведения на других языках. Несмотря на то, что произведения великого писателя М.Ауэзова изучены и проанализированы, их перевод на другие языки остается недостаточно изученным, в этом плане тема статьи остается актуальной. Также в нашем исследовании рассматриваются проблемы передачи эстетического эффекта содержания оригинала, проблемы перевода на русский язык художественной реальности, стиливых особенностей, единства содержания повести «Лихая година», основанной на реальной событийной линии в нашей истории.

Одним из важнейших понятий в теории перевода является эквивалентность и ее виды. Соответствие оригинального текста и переводного текста друг другу, определение правильных эквивалентов частей оригинала в переводе на сегодняшний день является важным с точки зрения казахской переводоведческой науки, истории и практики художественного перевода.

Ключевые слова: эквивалентность перевода, переводоведение, перевод прозы, художественный перевод, точность смысла.

L.ZH.Mussaly¹, Z.A.Doszhan²

¹Acting Professor at Al-Farabi Kazakh National University, Candidate of Philological Sciences, Almaty, Kazakhstan

²2nd year Master's student at Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

EQUIVALENCE OF PROSE TRANSLATION (BASED ON THE TRANSLATION OF THE STORY BY M. AUEZOV "TURBULENT TIMES" INTO RUSSIAN)

Annotation. The article provides the research and definitions of Kazakh, Russian and foreign scientists on the equivalence of translation. The article also considers the correspondence of M. Auezov's story "Turbulent Times" to the literary translation into Russian made by the translator A. Pantielev. The purpose of the article is to analyze the quality of the transmission of the work in other languages. Despite the fact that the works of the great writer M. Auezov have been studied and analyzed, the translation of them in other languages remains insufficiently studied, - in this regard, the topic of the article remains relevant. Also, our research deals with the problems of transmitting the aesthetic effect of the original content, the problems of translating artistic reality into Russian, stylistic features, and the unity of the content of the story "Turbulent Times", based on a real event line in our history.

One of the most important concepts in translation theory is equivalence and its types. The correspondence of the original text and the translated text to each other, the determination of the correct equivalents of the original parts in translation is important today from the point of view of the Kazakh translation science and the history and practice of literary translation.

Keywords: translation equivalence, translation studies, prose translation, literary translation, accuracy of meaning.

Баламалылық – түпнұсқа мен аударма мәтіні аралығындағы белгілі бір мағыналық үйлесімділік. Баламалылық, деңгейлестік, сәйкестік ұғымдары өзара мағыналас. Аударманың түпнұсқасында мазмұндық жағынан, мәтіндерін мағыналық-құрлымдық сипатта сәйкесуі балама болып саналады.

Көркем мәтінді аудару барысында сөздің семантикалық мазмұнын ғана емес, сонымен бірге оның түрлі эмоционалды және экспрессивті реңктерін де жеткізе білу қажет. Сөз сол тілдегі тура мағынасынан бөлек мәтінде басқа сөздермен тіркесіп мүлде басқа мағынаға ие бола алады. Тәржімашыға сөздің семантикалық, экспрессивті-эмоционалды, стилистикалық мазмұнын, оның бүкіл ақпараттық көлемін зерттеу маңызды. Мәтіннің мазмұнын жеткізу барысында қажет сөздік бірліктермен қатар қосымша, яғни аудармашы өз ойын жеткізу мақсатында пайдаланған қосымша сөздер кездеседі. Адресаттың ақпаратты қабылдауы аудармашының түпнұсқаны интерпретациялауына тікелей байланысты.

Аударма көне заманнан бері адамдардың өзара қарым-қатынас жасау құралы ретінде аса маңызды әлеуметтік қызмет атқарып келеді. Жазбаша аудармалардың таралуы адамдарға басқа халықтармен араласып мәдениеттердің дамып, баюына жағдай жасауда.

Қазіргі таңда да аударма ғылымы қоғамда сұранысқа ие, қажетті қызметтер қатарына кіреді. Аударма теориясын зерттеу қашанда өз маңызын жойған емес. Көркем туынды түпнұсқасы мен аудармасының ара қатынастарының заңдылықтарын, аударманы зерттеуден туындаған қағидаларды ғылыми негізге сүйеніп тұжырымдау аударма теориясының басты міндеті болып табылады. Аударматанудың зерттеу нысаны – түпнұсқа мен аударманың арасындағы ара қатынас және оны салыстыру, талдау, пайымдау мен қорытындылау. Аударма мәтінінен түпнұсқаға сәйкес балама табу аударма үдерісінің маңызды бөлігі болып табылады. Баламалық термині қазіргі таңда аударма ғылымында кеңінен қолданылуда. Жалпы, эквиваленттік ұғымын алғаш рет ғылымға 1803 жылы Дж. Дальтон енгізген. Эквиваленттік (лат. *aequalis* – барабар, *valentis* – тепе-тең) деген мағыналарды білдіреді. Қазақ көркем аударматануында эквивалент ұғымы – балама ұғымымен түсіндіріледі. Балама аударма – жеке сөздер мен тіркестердің жай ғана теңбе-тең түсуі ғана емес, сондай-ақ, мағыналық жақтан, оқырманға әсер ету жағынан, тіпті дыбыстардың үндесуі жағынан, стиль жағынан да түпнұсқамен сайма-сай келетін аударма болуға тиіс. Балама аударма жасау үшін түпнұсқаның жан-жүрегін, ішкі сырын, авторды сарқа түсіну қажеттілігі сияқты талаптардың орындалуы қажет [1]. Аударма теориясына «баламалық» терминінің қашан қолданысқа енгені жайлы көптеген пікірлер бар. Алғаш рет «баламалық» терминін «Аударманың лингвистикалық аспектілері» туралы мақаласында Р.Якобсон ұсынған еді. Аудармадағы баламалылықтың негізгі шарты ретінде Дж. Кэтфорд нақты бір жағдайда олардың бірін-бірі ауыстыра алуы деп есептейді. Яғни баламалылық бастапқы тілдегі мәтін мен аударма тіліндегі мәтіндердің сәйкес келген кезде пайда болады [2]. Белгілі қазақ ғалымы Ә.Сатыбалдиев баламалылық тұрғысында: «Аудару үстінде жеке сөздерге балама іздеу арқылы әрдайым ана тілінің бүкіл қазынасы аударылып-төңкеріліп отырады. Соның арқасында тіл қазынасының қалтарыстарындағы не бір байырғы сөздер, кейде тіпті, ұмытылып бара жатқан атаулар да жазу, сөйлеу қызметіне жегіледі де, әдеби тілдің тұлғасы болып шыға келеді. Аудару үстінде жеке сөздерге балама іздеу арқылы архаизм деп аталатын, яғни ескіріп бара жатқан көне сөздер жаңғырып, қазіргі жанды әдеби тіліміздің қатарына қосылып жатады. Олардың көбі бірте-бірте бұрынғы мәнін өзгертіп, жаңа мағынада қолданылады» деп пікір білдірген екен. [1]. Аударма жасауда балама сөздерді табу – әдеби тіліміздің баюына да айтарлықтай үлес қосып келеді.

Аударма ауызша және жазбаша болып екіге бөлінеді. Ауызша аударма ізін ала аудару мен синхронды деген түрлерге бөлінеді. Жазбаша аударманың негізгі үш түрі бар: еркін аударма, сөзбе-сөз және балама аударма. Еркін аудармада түпнұсқа тілін, әдеби ырғағын жетік білмеуден, түпнұсқаның өзіне тән ерекшелігін сақтаудан гөрі, аудармашының өзіне тиімділік жағын қарастыруы көп кездеседі. Екінші тәсіл – сөзбе-сөз

аударма. Сөзбе-сөз аудармада көбінесе түпнұсқа тілін жетік білетін аудармашылар пайдаланады. Аударма мәтіні ауытқымай түпнұсқаға барынша жақын тәржіма жасауға бұл әдіс септігін тигізеді. Дегенмен шығарма мағынасында айтарлықтар өзгерістерге әкелуі мүмкін. Үшінші тәсілі – балама аударма. Бұл – тәржіманың күрделі түрі болып есептеледі. Бұл әдісте қос тілді жетік меңгерумен қатар, сол түпнұсқаның жанын, айтылмақ түп ойын түсіне білу шарт. Онымен қоса осы әдіске автордың жазу стилін, сөз мәнерін жете ұғына білу қажет. Аударма саласында барабар, эквивалент, балама, дәлме-дәл, сайма-сай, адекват аударма сияқты терминдер мағыналық тұрғысынан ұқсас болып келеді. Кей тұстарда сөз болғалы отырған аталымдар өзара теңбе-тең дәрежеде ұғынылады.

Аударма дәлдігі мәселесін филологтар бұрыннан бері қарастырып келе жатыр. Қазіргі таңда да бұл түсінік актуалды болып табылып зерттелу үстінде (Қазақстан ғалымдары: Г.И.Исина, А.Алдашева және т.б., Ресей ғалымдары: А.Т.Алексеева, В.Н.Комиссаров, және т.б.). Жоғарыда аталған ғалымдар өз зерттеулерінде баламалылық терминіне аса назар аударады. Аударма мәтіні түпнұсқаға толықтай сай бола алмайды. Дегенмен бұл тіл аралық қарым-қатынас үшін тосқауыл емес. «Эквиваленттілік» терминімен бірге аударматануда сәйкестілік, барабар, эквивалент, балама, дәлме-дәл, сайма-сай, адекват аударма секілді семантикалық жағынан өзара синонимдес терминдер кең қолданылады. Берілген терминдер әр түрлі авторлардың жұмыстарында бір-бірін қайталап немесе әртүрлі категорияларда пайдаланылған. Я.М.Рецкер пікірінше, «эквивалент» – тең мағыналы сәйкестілік және контексте тәуелді болмайды. В.Н.Комиссаров: «аударманың эквиваленттілігі түпнұсқа мәтін мазмұнының және аудармасының барлық деңгейлерінің максималды ұқсастылығында жатыр». Яғни, В.Н.Комиссаров эквиваленттілік ұғымын аудару үдерісі кезінде берілген тілдің және аударылатын тілдің бірліктерінің үйлесуінің негізгі мақсатын анықтайды [4]. Я.И.Рецкер «Теория перевода и переводческая практика» деген еңбегінде баламалардың 4 түрін атайды: толық, жартылай, абсолютті, қатыстық. Я.И.Рецкер толық балама – бір мағыналы сөздің мағынасын толық жеткізетін балама, жартылай балама – аударылатын тілде түпнұсқа тілдің бірегей баламасы да, абсолютті балама – аударылатын тілдегі сөз түпнұсқа тілдегі сөзге мағыналық жағынан да, грамматикалық құрылымы жағынан да сәйкес балама, қатыстық балама – түпнұсқа тілі сөзінің жалпы мағынасын беретін, бірақ оның стильдік жағынан мағынасын толық ашпайтын балама деп пікір қалдырған болатын [3]. Оның айтуы бойынша «балама» дегеніміз контексте тұрақты, тәуелсіз, теңбе-тең сәйкестік. Аудармадағы баламалық мәселесіне аударматанушы ғалымдардың қай-қайсысы да түсінік берген. Қазір ғалымдар «адекватный перевод» деген тіркесті «балама аударма» (А.Алдашева), «дәлме-дәл аударма», «деңгейлестік аударма» (Ә.Тарак), «эквивалент» ұғымын «саймасай» (Ж.Дадебаев пен С.Абдрахманов) деп қолданып жүр.

С.Абдрахманов «адекваттылықты» «барабар» деп көрсетеді [1]. Аудармадағы баламалылық – бұл ықтималдық заңдылығы. Сондықтан аударма баламалылығы – түпнұсқа мен аударма мазмұнының осы баламалықтың бір деңгейінде түпнұсқа мазмұнын жеткізетін аударма. Аударманың баламалылығы – түпнұсқа мен аударма мазмұнының мағыналық жағынан жақындығы. В.Виноградов «барабарлықты» нақтылауға тырысты: «... под эквивалентностью в теории перевода следует понимать сохранение относительного равенства содержательной, смысловой, семантической и функционально-коммуникативной информации, содержащейся в оригинале и переводе... слова и словосочетание перевода и оригинала, которые в одном из своих значений передают равный объем знаменательной информации и являются функционально равнозначными» [5].

Бұл мақалада қойылып отырған мәселені зерттеуде көркем мәтіннің өзге тілдерде жеткізілу сапасын салыстырмалы талдау, тәржімада кейбір сөз ауыстырылу, үстемелеу, тасталып кету сынды аударма трансформациялары, тарихи-салыстырмалы, логикалық-семантикалық талдаулар мен лингвистикалық әдістер қолданылады. Зерттеу барысында М.Әуезовтің «Қилы заман» повесінің орыс тіліндегі көркем аудармаларымен сәйкестігі қарастырылады.

Прозалық мәтінді аудару барысында сөздің семантикалық мазмұнын ғана емес, сонымен бірге оның түрлі эмоционалды және экспрессивті реңктерін де жеткізе білу маңызды. Сөз сол тілдегі тура мағынасынан бөлек мәтінде басқа сөздермен тіркесіп мүлде басқа мағынаны бере алады. Мәтіннің мазмұнын жеткізу барысында қажет сөздік бірліктермен қоса қосымша яғни аудармашы өз ойын жеткізу мақсатында пайдаланған қосымша сөздер кездеседі.

Оған қоса көркем мәтіннің мазмұны жазушының жеке шығармашылық дүниетанымымен, ұлттық көзқарасы мен мәдени, әдеби және өнерсіз дәстүрлерді синтездейтін көркемдік нақышымен қиындатады.

Мысал келтіретін болсақ, М.Әуезовтің «Қилы заман» повесін орыс тіліне аударған А.Пантиелевтің көркем аудармасын шет тіліне аударғанда қазақтың салт-дәстүрлеріміздің, туыстық қатынастардың атаулары және тағы да басқа ұлттық ерекшеліктерінің баламасын толықтай бере алмағанын байқауға болады. Тәржімада аударма трансформациялары: кейбір сөз ауыстырылу, үстемелеу, тасталып кету орын алғанын байқауға болады. Сол себепті шығарманың көркемдік бояуы мен эмоциялық әсері бәсеңдеген.

Мұхтар Әуезовтің 1928 жылы жарыққа шыққан «Қилы заман» кітабы сол жылдардағы романдардың ішіндегі ең шоқтығы биік, тарихи тақырыпта жазылған туынды екені көпшілікке мәлім. Бұл повест қазақ тілінің байлығы көрініс табатын теңдесіз туынды. Әрине осынау дүниені тиісті деңгейде аудару оңайға соқпайтыны белгілі. Шығарманың орысша аударылу тарихы жайлы мынадай дерек те кездеседі. Жазушы 1952 жылы «Қилы заман»

повесін орыс тіліне жасырын аудартқан. Шолпан атада бірге болған А.Пантиелевке М.Әуезов: «...Осы бір дүниені жаным қаншама азаптанып, қинала отырып жазғанымды сезетін шығарсыз деп ойлаймын, қазір қазақ халқының қаншалықты тұңғыық түбінен бас көтеріп, бой жазып шыққандығын ойлаудың өзі соншама қорқыныш. Бұл тұңғыық түнектің аты – патриархалдық. Орта Азиядағы 1916-жылғы көтеріліс революцияға келіп ұласты, бірақ бар жерде бірдей дәрежеде дамыған жоқ. Торғайда ол кейін Азамат соғысының ерлері болған Аманкелді Иманов пен Әліби Жангелдинді шығарды. Менің геройларым Ұзақ Саурықов пен Жәмеңке Мәмбетов – бұлар да тарихи адамдар, халық басшылары, бірақ олардың тағдырлары басқаша, өйткені оқиға аты шулы Торғайда емес, «тып-тыныш» Қарқарада, Жетісуда, момын албан руының ұясында, басқаша айтқанда, тек стихиялық желпіністі ғана туғызған әлеуметтік мешеуліктің әлгі айтылған тұңғыық түнегінде болды. Ал бұл желпіністің негізінде барып тұрған саяси соқырлық, тәжірибесіздік, алдартқан сәбилік аңқаулық, сағым қуған қиял мен жалған сенім, патриархалдық қараңғылық пен дәрменсіздік қана бар еді», – деп айтқан сыры бар екен [8].

М.Әуезов бұл тақырыпты үлкен дайындықпен, толқыныспен жүрегінде сақталып жүрген мұң-шерімен жазған. Ашу мен ыза, кек көріністері әрбір кейіпкердің іс-әрекеті, сезімдері арқылы ой мен сөз ағыны болып ақтарылып жатады. Жазушының ұлтына жасалған өктемдіктер Жетісу губерниясының Жаркент уезіндегі Қарқара жәрмеңкесінде болған тарихи оқиғаны баяндауға түрткі болады. Повесть бейбіт жатқан Албан руының 1916 жылғы июнь жарлығының салмағынан іште тұншығып жатқан кегі оянып, айбарлы күшке айналғандығын суреттеуде өмірлік дерек оқиғаларын негізге алынып жазылған.

Оқиға Жетісудың атағы жер жарған Қарқара жәрмеңкесін суреттеуден басталады. «Белгілі 1916 жылдың жаз айы еді, жаз жауынды, мол сулы, қалың шалғынды, қызықты, қалың албанның ертегідей бай сұлу жайлаулары: Үшмерке, Дөңгелек саз, Үшқара, Сырт, Лабас – жайлау күндерінің жасыл торғын шымылдығы көк жібек бесігі сияқты. Тіршілік, малдық бақыт, байлық қызуымен аспанға шығып жатқан өмір жәрмеңкесін көрсеткендей, жаз күндерінің жарастығы мен қызығы қыр баласын мас қылғандай жалынды, желікті» [6].

Шығарма Қарқара жайлауының жаз күндері, қызу өмірін асқан шеберлікпен суреттеуден басталады. Осы үзіндідегі жайлау атаулары орыс тіліндегі нұсқасында аударылмай тасталып кеткен. Аудармашы жайлауды, оның ауқымын, сұлулығын бірден сипаттап бастаған:

«Было это летом недоброй памяти 1916 года. Было это в предгорной долине Каркара – материнский колыбели казахского рода албан, рода многолюдного, а стало быть, сильного, богатого землей, скотом и трудовыми руками, но известного своим простецким, бесхитростным нравом» [7]. Әрине бұл қателік шығарма мағынасына өрескел өзгеріс

әкелмегенімен тарихи оқиға орын алған жерлерді елемей тастап кету туындының жеткізілу әсерін бәсеңдеткендей.

Жалпы М.Әуезовтің пейзажға көп мән беретіні оның бүкіл шығармашылығынан анық көрінеді. Жазушы шығармасындағы табиғат көріністерінің берілуін, пейзаждық көріністі суреттеуді шығарманың композициялық шешіміне қатыссыз өз алдына дара мәселе деп қарамайды. Оны кейіпкердің көңіл-күйін, іс-әрекеті мен мінез-құлқын тереңдетіп айқындау үшін пайдаланады.

З.Қабдолов: «Әуезов пейзажы – бай палитраның түрлі-түсті бояуларымен келістіре салынған сурет қана емес, шынында да құдды жанды адам: дем алады, қозғалады, жадырайды, жабырқайды, күледі, жылайды – дәл адамша әрекет етеді» [9], - дейді.

Бұл жөнінде А.Нұрқатов былай дейді: «М.Әуезов табиғат суретін беруде де өзін үлкен суретші ретінде көрсетеді. М.Әуезовтің қолдануында пейзаж оқиғаның болған орны мен мерзімін дәл көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар ол әрқашан адамдардың характерлерінің типтік сипаттары мен олардың өзара қатынастарын мейлінше мол ашуға да қызмет етеді. Әуезов қолдануында пейзаж кейде болғалы тұрған оқиғаға ая ретінде алынады да, оқушыны соны терең түсінуге алдын ала дайындай түседі» [9].

Оқиғаның болған орны (пейзаж) мен мерзімі және оқиға кейіпкері көркем туындының басты құрамдастары болып табылады. Яғни осы құрамдастарсыз көркем шығарма болмайды. Сонымен қатар пейзаж оқиға кейіпкері мен мерзімі өзара байланысып көркем шығарма жазылады. Повестерде жайдан-жай суреттелетін табиғат суреті жоқ. Олардың бәрі де кейіпкер бейнесін ашу үшін, шығарманың көркемдігін арттыру үшін белгілі бір ауқымды қызмет атқарып тұрады.

Аударманың сәтті шығуы үшін мәтінді құрайтын: оқиға пейзажы, мерзімі, кейіпкерлері мүмкіндігінше балама, түпнұсқамен тең дәрежеде жеткізілуі тиісті.

Повестің орысша тәржімасында пейзаж суреттелген көптеген жолдар тасталып және де түпнұсқамен тең дәрежелі беріле алмаған. Бұны төменгі мысалдан көрсе болады:

«Киіздей қалың көк шалғынды Қарқара жазығы ерте күннен Албанның құт берекелі жайлауы еді. Мыңдаған жылқы, сан қара қой ала жаздай ірге аудармай жабысып, жалмап жатқанда, жазықтың жібектей толқыған өскелең шалғыны сыр білдірмей шыдайтын, әрбір жауын екілендіріп, өршелендіре түсіргендей құлпыртып, жетілтіп отыратын. Астаудай көк жазыққа ирекке шимай салып, үлкен Қарқараның мөлдір сулы мол өзені ағады. Ол мың сан иесін шөлдетіп, тарықтырып, шалдықтырып көрген емес» [7].

Осы жолдардағы «киіздей қалың көк шалғын» теңеуі орыс тіліне қарапайым ғана «чудесная земля» деп аударылған. Әрине бұл екі тіркестің көркемдік қуаты жер мен көктей, салыстыруға келмейді.

Аударма түпнұсқадан көлемі бойынша біршама азайғанынан-ақ шығарманың көптеген жерлері тасталып кеткендігін байқауға болады. Мысалы, повестің екінші тарауы жарлықты естіген ауылды сипаттаудан басталады: «Қатын, бала-шаға ұлардай шулады» сөйлеміндегі «ұлардай шулады» теңеуі аударылмай түсіп қалған «И поднялся над аулами женский вой, детский плач» [7].

Шығармада халықтың халін жазушы «Төбеде күйкентай ұшып, кейде аспанда қалықтап тұрып шырылдайды. Біресе тынымсызданып, мазасы кеткен күйде шық-шық қағады» [7] – деп қонар жер, орын таппай шыр-шыр еткен күйкентайды сипаттау арқылы сездіреді. Орысша тәржімада бұл сөйлем еленбей түсіріліп кеткен. Тәржімада аударма трансформациялары: кейбір сөз ауыстырылу, үстемелеу, тасталып кету орын алса да шығарманың көркемдік бояуы мен эмоциялық әсері сақталып қалуы керек.

Дегенмен аударманың сәтті шыққан тұстары да баршылық. Туындының алғашқы жолдары «Белгілі 1916 жылдың жазы еді» [8] – деп басталады. Осы сөйлемдегі «белгілі» сөзі жайдан-жай пайдаланылған жоқ. Шығармада бұл сөз оқырманға имплицитті мағына жеткізіп, оқиғаның арғы желісі жайлы ой салады. Бұл мәтіндегі «белгілі» сөзі қиын, қилы заман жайлы ұмытылмайтын естеліктер ұғымымен сабақтасып жатыр. Яғни ХХ ғасырдың басында қазақ халқының басынан көптеген жағымсыз өзгерістер, оқиғалар орын алды. Бұл оқиғалар қазақ халқының жадында әлі күнге дейін сақталуда. Осы астарлы мағына орысша тәржімада «Было это летом недоброй памяти 1916 года» [8] – деп дәл жеткізіліп аударылған. Аудармашы «белгілі» сөзін «недоброй памяти» деп тәржімалап, сәтті аудармашылық шешім қолданған. Әрине бұл екі сөздің тура мағынасы эквивалент бола алмайды. Дегенмен осы тәржіма автордың берген ойын анық жеткізіп тұр. Егер тәржімашы «белгілі» сөзінің орыс тіліндегі тура баламасын «известный» пайдаланса оқырманға осы сөйлемдегі басты айтылмақ ой, әсерлілік, көркемдік қуат тиісті деңгейде берілмесі анық еді.

Аударманың адам қызметінің ең көне әрі аса қажетті саласы екені баршаға аян. Әуел бастан аударма тілі басқа адамдардың бір-бірімен араласуына мүмкіндік тудырып, аса маңызды әлеуметтік қызмет атқарып келеді. Ал қазіргі таңда қоғамда жазбаша аударма саласының зерттелуі, құнды жазбаша аудармалардың жаһанда таралуы адамдарға басқа халықтардың мәдениетімен араласып, білім алуына кең жол ашып, ғылымды дамытушы құрал ретінде рөл атқарып отыр. Қазіргі кезде және алдағы уақытта да баламалық мәселесі әр түрлі аудармалық бағытта зерттеледі.

Қорыта келе, әр аудармада өзіндік артықшылықтары мен кемшін тұстары болатынын байқаймыз. Повестің орысша нұсқасында шығарманың басты мағынасы бұрмаланбай барынша дәл берілген. Дегенмен тәржімада автордың өзіне тән стилі, көркемдігі көрінбей қалған. Бұл жерде тәржімалаушылардың түпнұсқаға барынша жақын әрі сәйкестік беруде ғана

емес, мәтіндегі айтылмақ астарлы ой мен жазушы стилінің аудармада сақталуы маңызды. Нағыз талантты аудармашылар осының барлығын ескеріп, мәтіннің сыртқы формасымен қатар, имплицитті ақпаратын бұрмаламай сақтауы керек. Шығарманы сапалы, толыққанды аудару үшін сол шығарманы бастан аяқ зерделеп қана қоймай сол шығарманың тарихын, сол ортаның мәдениетін зерттеу қажет.

Көркем аударма – ұлтты таныстыратын негізгі құрал болғандықтан, аудармашы аударып отырған шығармасында, осы ұлтқа тән ерекшеліктер, салт-сана, әдет-ғұрып, мәдениет сақталып жеткізілуі міндетті.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] Сатыбалдиев Ә. Рухани қазына. – Алматы: Жазушы, 1987. -229 б.
- [2] Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода. – М., 1960. -16-24 с.
- [3] Қазыбек Г. Аударма тәжірибесі: хрестоматия. – Алматы: Қазақ университеті, 2009. -98 б.
- [4] Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика (Наше наследие). – Москва: Р.Валент, 2007. -244 с.
- [5] Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: ЭТС, 2002. -424 с.
- [6] <http://kerey.kz/>, электронды қор, «Қилы заман». Ғылыми түсінік. Т.Жұртбай. О.Қауғабай.
- [7] М.Әуезов «Шығармаларының елу томдық толық жинағы. 5-т. Алматы: «Ғылым» ғылыми-баспа орталығы, 2001.- 376 б .
- [8] Ауезов Мухтар. Лихая година – Москва 1979 - 413с.
- [9] Қабдолов З. Арна. - Алматы: Жазушы, 1988 -42 б.